

Scheepmodellen in vele soorten

De tentoonstelling Modellenparade kent een rubricering van scheepmodellen in vier groepen. Hazelhoff Roelfzema noemt ze in de inleiding tot zijn beschrijving van die modellen, die werden gemaakt „voor de heiligen en het hiernamaals” (Spiegel der Zeilvaart, maart 1988, p. 23).

De scheepmodellen die zijn bijeengebracht onder het motto „voor sier en spel” lijken een wat luchtiger karakter te hebben dan een votiefscheepje, een beplatingsmodel of een archeologisch reconstructiemodel uit de andere drie expositie-onderdelen. De „sier en spel” modellen herinneren aan feestelijke gebeurtenissen, aan kinderspel en aan ontspanning voor volwassenen.

Kerkmodellen

Zelfs de kerkmodellen, die oorspronkelijk de interieurs van Nederlandse godshuizen hebben gesierd, roepen geen herinnering op aan dood of aan het afwenden van rampen. Sierstukken waren het, hun volle patina tonend in het wat stoffige en door een glas-in-lood raam gefilterd zonlicht. Welvarende particulieren of schippersorganisaties schonken zulke modellen aan „hun” kerk. Soms zal in een achterhoofd wel de gedachte hebben geleefd, dat zondagse kerkgangers met bewondering naar een model en ook een beetje naar de schenker zouden opzien. Hoewel zulke modellen vaak niet op schaal werden gebouwd en dus geen betrouwbare weergaven van een werkelijkheid zijn, zijn vele ervan toch pure museumstukken. Qua karakter hebben zij overeenkomst met de zeemansmodellen - waarover later. Weliswaar geen technisch-historische bron over lengte-breedte-holte verhouding van een scheepsrump, geen exacte leidraad voor kennis over tuigage - maar een perfect sfeerbeeld, opgeroepen door zijn maker, die vaak dichterbij stond bij leven en werken aan boord van een schip dan bij de bouw ervan. Het vroeg 17e-eeuwse model van een koopvaarder, dat ooit de kerk van Noord-Scharwoude sierde is zo'n model vol sfeer - nú een pronkstuk in de verzameling van het Maritiem Museum „Prins Hendrik”.

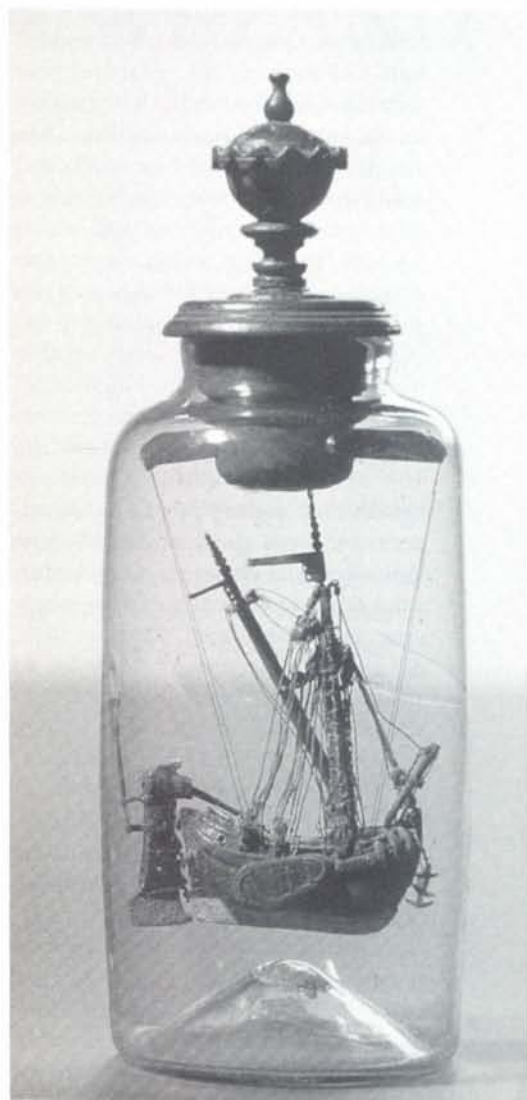
Tekst: Leo M. Akveld

Speelgoedmodellen

Speelgoedmodellen zijn op een enkele uitzondering na geen dingen die men in de verzameling van een scheepvaartmuseum zal aantreffen. De meeste hebben gebrek aan documentaire, esthetische of historische waarde en dat houdt de deuren van museumdepôts voor hen gesloten. Niet helemaal terecht, denk ik. Welk scheepsmodel staat dichterbij de meeste mensen dan een klomp met een zeiltje? En waarom geen Lego of Playmobil scheepsmodel in een museumverzameling? Voor veel kinderen zijn zij de eerste kennismaking met de begrippen „schip” en „scheepvaart”.

Goed speelgoed komt tegemoet aan twee behoeften van een kind: af en toe wegduiken in een wereld, die andere spelregels kent dan die van zijn gewone dagelijkse leventje, én in die andere wereld zijn fantasie de vrije loop kunnen laten. Moeders en vaders én speelgoedfabrikanten kennen die behoeften en helpen een kind een eind op weg naar die fantasiewereld. *Modellenparade* toont wat van zulk speelgoed. De *Ark van Noach*, misschien wel het meest bekende vaartuig uit de geschiedenis, zichtbaar gemaakt in een ijzeren modelletje. Het op school voorgelezen verhaal van Noach, de oppasser van een dierentuin vol met tamme en wilde dieren, ronddobberend over een wereld vol water, kan in bad worden nagespeeld. Dat deze ark, uitgerust met een schroef, zijn tijd vóór vooruit was, neemt een kind graag voor lief.

Een legpuzzel is vanouds een hulpmiddel om een kind oog te laten krijgen voor vormen. Ook een *puzzelmodel van een stoomschip* scherpt het oog van een kind voor het onderscheiden van sub-

Model van een sprietgetuigde Zeeuwse poon - een scheepje-in-een-fles van bijzondere kwaliteit, ca. 1800. Maritiem Museum „Prins Hendrik”, Rotterdam. Inv. nr M 2086

tiële verschillen in bijna gelijke vormen. Ditmaal niet alleen in het platte vlak, maar in drie dimensies. De beloning voor goed werk is het model van een stoomschip, dat en passant ook het een en ander vertelt over het inwendige van zo'n schip. Waar zijn de ruimen en luiken? En waar is de machinekamer? Speelgoedfabrikanten van vandaag helpen het kind wel een héél eind op weg naar zijn fantasiewereld, door hem daarvoor letterlijk de bouwstenen aan

te reiken. Lego geeft het kind een doos vol plastic stenen en andere elementen. Goed in elkaar gezet levert dat een garnalenkotter op, waarmee ook oorlogje kan worden gespeeld - ieder kind doet die stap zonder aarzeling. Maar: al spelende leert het kind iets over een deklier en over een treilboog. Playmobil stelt het kind in staat een 17e-eeuwse aanval van piraten na te spelen; fraaie piraten-poppetjes kunnen luid schreeuwend met zwaardjes tussen hun tanden van dek naar dek springen op een heus zeilschipmodel. En zo tussen neus en lippen door krijgt het kind in grote lijnen een beeld van een 17e-eeuws schip, waarvan het later in een museum misschien een model zal ontmoeten. Helpt het spel van nú de herkenning later?

Bouwplaatmodellen

Speelgoedmodellen voor wat grotere kinderen vragen wat meer van hun bouwers. Nog maar kort geleden - en nu voorzichtig bezig aan een reëntree - was er alleen de bouwplaat. Een kartonnen bouwdoos, die resulteerde in een vederlicht, weinig gedetailleerd, hol eindprodukt. Dat was alleen de moeite van het aanzien waard, wanneer je zorgvuldig knipte, de om te vouwen delen eerst goed rilde en voorzichtig met de lijm omging. Bekende Nederlandse koopvaardijschepen waren geliefde onderwerpen voor zulke bouwplaten: de „Nieuw Amsterdam” en de „Oranje” zijn ontelbare malen met min of meer succes in elkaar geplakt.

Vandaag wordt ieder, die een model

van een schip of van een auto, een vliegtuig of een boerenkar - wil bouwen, geconfronteerd met een eindeloze variatie aan mogelijkheden die fabrikanten van bouwdozen bieden. Hout en plastic zijn de bouwmaterialen. De moeilijkheidsgraad loopt sterk uiteen. Tot in detail nauwgezette verkleiningen van echte schepen bieden deze bouwdozen. Soms zo natuurgetrouw uitgevoerd, dat ze documentaire waarde hebben. Wie herinnert zich niet de kleine rel, zo'n vijftig jaar geleden, toen een fabrikant van plastic bouwdozen een opengewerkt model van een door kernenergie voortgestuwde onderzeeboot op de markt bracht, waarin als geheim geclassificeerde gegevens waren verwerkt? In de Rotterdamse versie van *Modellenparade* was een model van het rampschip „Titanic” te bewonderen, gebouwd op basis van een plastic bouwdoos. Met veel fantasie was dat plastic model in een zee van gips geplaatst; daarin dreeven wat ijsbergen van hetzelfde materiaal. Een niet van dramatiek ontbloot diorama werd zo geboren, nu onderdeel van een „Titanic”-expositie in het scheepvaartmuseum in Oslo.

„Met volle zeilen op de kast” - een zeemansmodel vereeuwigd op een schilderij van Hermanus Berserik uit 1883. Maritiem Museum „Prins Hendrik”, Rotterdam. Inv. nr P 2517.

Varende scheepsmodellen

Nog wat meer inspanning vraagt het bouwen van varende scheepsmodellen, speelgoed voor volwassenen. In de tentoonstelling staat een model van de loodsschoener „Souvenir” uit de jaren '90 van de vorige eeuw. Geheel gebouwd als een „gewoon” model, op spanten en met veel gevoel voor detaillering. Een paar voorzieningen laten het als speelgoed herkennen. Een (té) diep stekende loden kiel, die het model de nodige stabiliteit in het water moest geven. En een wat aangepaste tuigage. Ging de eigenaar van zo'n model ermee varen, dan zette hij de zeilen in de juiste stand vast, duwde zijn schip van de kant en liep dan snel naar de overkant van sloot of vijver om daar dezelfde handeling weer te verrichten.

Tegenwoordig zijn varende modellen radiografisch bestuurd technische wondertjes, die steeds gehoorzaam naar hun eigenaar terugkeren. De radarantenne op de brug draait, de kanons in de geschutstorens kunnen dreigend worden geëleveerd, de boordlichten branden en de schroef stuwt het schip door het water.

Zeemansmodellen

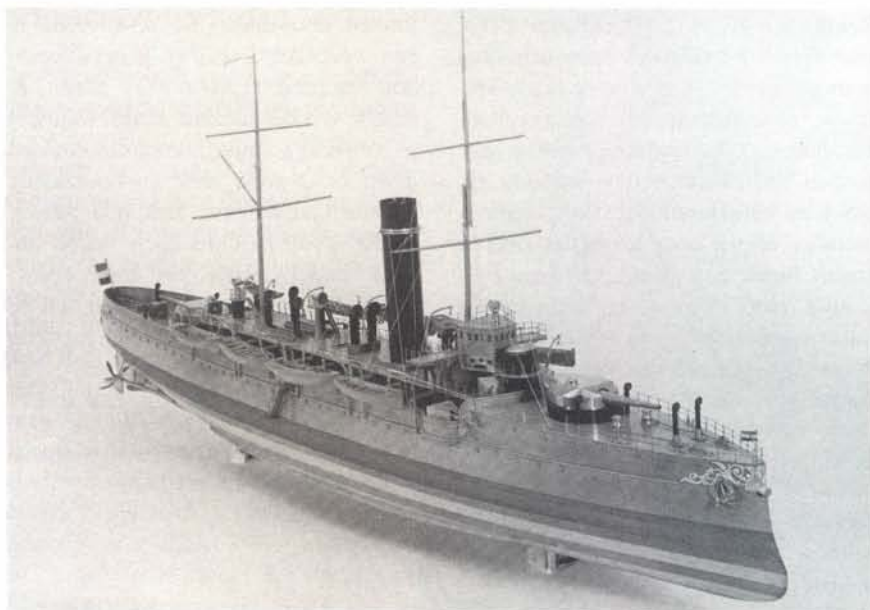
„Voor sier en spel” besteedt ook aandacht aan andere categorieën modellen uit de hobby-sfeer. *Zeemansmodellen*, gemaakt door zeelui, in hun schaarse vrije tijd aan boord of gewoon thuis na het beëindigen van hun zeevarende bestaan - soms als een herinnering aan een schip, waarop het prettig leven en werken was. De makers van dit soort modellen kenden hun schip door en door. Toch bouwden zij geen schaalmodellen. Het zijn meer impressionistische weergaven. Alle details zijn aanwezig, zeker alle details van dekuitrusting en tuig - dáár speelde zich hun dagelijks leven af -, maar niet in de juiste onderlinge verhouding. Wie kent niet zulke modellen, varende in een zeetje van gips of watten, afgebiesd met een kleurig koord? Dan de *scheepjes-in-een-fles*. Produkten van tovenarij lijken zij steeds weer. Een scheepsmodel met drie duidelijk zichtbare dimensies in de buik van een fles en altijd weer die onwaarschijnlijk smalle hals, waardoor het geheel naar binnen is gekomen. Produkten van een hobby, maar dan wel van een hobby met een hoofdletter. Zeilschepen met ragfijne houten zeiltjes en soms ook het staand en lopend want van flinterdunne stukjes hout. Of het vroeg 19e-eeuwse modelletje van een Zeeuwse poon, opgehangen aan een fraai gestoken houten knop, waarmee het scheepje kan worden rondgedraaid.

Een categorie apart vormen de *prisoner-of-war modellen*. Nauwelijks te benoemen als hobby-modellen, en zeker niet als voortbrengselen van vrijetijdsbesteding. Gemaakt van hout, been of ivoor door Franse krijgsgevangenen, die in de Napoleontische tijd hun gevangenschap doorbrachten aan boord van hulken, die her en der in

baaien en riviermondingen langs de Engelse kust waren opgelegd. Gedetailleerde wondertjes van modelbouwkunst. Vandaag gewilde en kostbare verzamelaarsobjecten. In *Modelparade* is het model van de „Venus” te bewonderen, gemaakt door opvarenden van het Nederlandse oorlogsschip „De Hoop”, die in de eerste jaren van de 19e eeuw als krijgsgevangenen verbleven aan Kaap de Goede Hoop, sinds 1806 in Engelse handen.

Overige modellen

Zeker „voor sier” zijn *souvenirmodellen*. Meegenomen ter herinnering aan een prettig moment in het bestaan: een vakantie of een reis aan boord van een comfortabel schip bijvoorbeeld. *Modellenparade* laat er een paar zien. Twee *gondeltjes*, hét handelsmerk van Venetië. Door het merendeel van de toeristen, vroeger en nu, meegenomen na een bezoek aan de lagunestad en

Volmodel van H.M. pantserschip „Koningin Regentes”, een geschenk van de bouwwerf aan de opdrachtgeefster, het Departement van Marine, ca 1900. Maritiem Museum „Prins Hendrik”, Rotterdam. Inv. nr M 1119.

Een optochtmodel „in functie”. Een groot model van de Scheveningse logger „SCH472”, voor de gelegenheid - Koninginnedag? - getooid met de naam „Oranje”. Foto Schevenings Museum, Scheveningen.

terechtgekomen op schoorsteenmantel of dressoir. Wat de gondel is voor Venetië, is de *klomp met zeiltje* voor Nederland. Met of zonder elektrisch lampje. Tienduizenden gingen en gaan er over de toonbank - met groeten uit Amsterdam, Rotterdam, Volendam, Sneek of welke plaats ook. Heel bijzonder is het in de vorm van een *waaier* uitgevoerde modelletje van de vooroorlogse „*Queen Mary*” van de Cunard White Star Line. Het verhaal wil dat de eerste klas passagiers het modelletje - te zien op *Modellenparade* - meekregen ter herinnering aan hun verblijf aan boord. Als waaier uitgevouwen laat het model de dertien dekken van het schip zien, met hun indeling. Een wel heel bijzonder souvenir is het grote model van de cruise-ferry „Koningin Beatrix”. Gemaakt van suiker en marsepein, op school 1:100, ter opluistering van de feestelijke ingebruikneming van het schip in 1986.

Nog vier andere soorten scheepsmodellen „voor sier” zijn er te bewonderen op de tentoonstelling *Modellenparade*. Een model van het acht meter jacht „Hollandia”, in de jaren 1920 gebouwd door G. de Vries Lentsch; een *zeilprijs* voor de winnaar van de zilveren medaille bij de Olympische zeilwedstrijden op de Zuiderzee in 1928. Een *geschenkmodel*, het pantserschip H. M. Koningin Regentes, begin jaren 1890 gebouwd op de Rijkswerf in Amsterdam en ten geschenke gegeven aan het Departement van Marine.

Een feestelijk gedekte tafel vraagt om versiering, met bloemen, kandelaars en, als het even mogelijk is, een fraai tafelstuk. En in maritieme milieus zocht men naar tafelstukken met een aan de scheepvaart ontleend motief. Het model van het vracht- en passagiersstoomschip „Princess of Wales”, in stralend zilver uitgevoerd in opdracht van de Rotterdamse scheepsagent Hudig & Peters, is zo’n *tafelmodel*.

En aan het eind van deze lange rij modellen „voor sier en spel” staat dan het *optochtmodel*, een op grote schaal gebouwd model van een Scheveningse logger. Ooit onderdeel van een feestelijke gebeurtenis in deze vissersplaats, een optocht ter gelegenheid van koninginndag bijvoorbeeld of van vlaggetjesdag.